

با مروری بر اندیشه های استاد مطهری

من به عنوان يك فرد مسئول به مسئولیت الهی، به رهبرای عظیم الشان نهضت اسلامی که برای همه شان احترام فراوان قائلم، هشدار می‌دهم و بین خود و خدای متعال اتمام حجت می‌کنم که نفوذ و نشر اندیشه‌های بیگانه به نام اندیشه اسلامی و با مارک اسلامی اعم از آنکه از روی سوء نیت و با عدم سوء نیت صورت گیرد، خطری است که کین اسلام را تهدید می‌کند.

مقدمه استاد شهید مرتضی مطهری (ره) به عنوان یکی از شخصیت‌های تأثیرگذار در تئوری‌پردازی مبانی انقلاب اسلامی توانست در طول عمر پربرکت خود به ویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی و آن هم در مدت کوتاه عمر خود در دوران پس از انقلاب ضمن تشریح مبانی عقلی و نقلی حکومت اسلامی و ولایت فقیه در قالب سخنرانی، مناظره و یادداشت نقش بزرگی را در شکل‌گیری مبانی تئوریک انقلاب اسلامی ایفا نماید. بررسی ماهیت و مفهوم انقلاب اسلامی و به خصوص «جمهوری اسلامی» و پاسخ به شبهات مربوط به آنها و نیز سخن گفتن از آینده انقلاب اسلامی ایران و آسیب‌شناسی آن از جمله مباحثی است که استاد با دوراندیشی خاص خود به درستی به آنها پرداخته بودند. این مقاله به بازخوانی نظرات استاد مطهری پیرامون ماهیت انقلاب اسلامی، راهکارهای حفظ و تداوم آن و آسیب‌شناسی این نهضت اسلامی می‌پردازد.

استاد شهید مرتضی مطهری (ره) انقلاب را از مقوله عصیان و طغیان علیه وضع موجود می‌داند، تا اوضاع دگرگون شده و وضع مطلوب حاصل شود. لذا ریشه انقلاب را به طور کلی در دو چیز می‌داند: یکی نارضایتی و خشم از وضع موجود و دیگر آرمان يك وضع مطلوب. (1)

استاد مطهری در بیان تفاوت انقلاب در جامعه با اصلاح، انقلاب را دگرگون کننده بنیادهای جامعه می‌داند ولی اصلاح را تغییر بهبود در وضع جامعه قلمداد می‌کند بدون آنکه در بنیان‌های آن تغییری صورت پذیرد. از طرفی استاد یکی از ویژگی‌های بسیار شاخص انقلاب را ویژگی مردمی بودن آن می‌داند که آن را از کودتا متمایز می‌سازد. ماهیت انقلاب اسلامی ایران شهید آیت‌الله مطهری در مقام تطبیق دیدگاه‌های مطرح در مورد ماهیت انقلاب‌ها، در جهان با انقلاب اسلامی ایران قائل به وجود دو دسته کلی از دیدگاه‌ها هستند. در يك تقسیم بندی کلی می‌توان گفت که عده‌ای انقلاب اسلامی ایران را دارای ماهیتی تك ساحتی می‌دانند و عده‌ای دیگر آن را ناشی از دخالت عوامل متعدد و گوناگون می‌دانند. انواع تفاسیر مارکسیستی از انقلاب اسلامی که گاه با تفاسیر دینی نیز همراه است از نوع دسته اول می‌باشند. به عنوان مثال مارکسیست‌ها به حکم آیه «و نريد ان نم ن علی الذین استضعفوا فی الارض و نجعل ائمه و نجعل الوارثین» (2)

فلسفه تحولات تاریخ اسلام را بر اساس ایجاد نظام دو قطبی از فقیر و غنی در جامعه تفسیر می‌نماید که انقلاب اسلامی را یکی از مصادیق آن می‌دانند. انواع تفاسیر آزادی‌خواهانه و یا معنوی صرف از انقلاب اسلامی از دیگر مصادیق تفسیر تك ساحتی از انقلاب اسلامی هستند که به نقش عوامل دیگر معتقد نیستند. (3)

دسته دوم آنهایی هستند که انقلاب اسلامی ایران را نهضتی تك عاملی نمی‌دانند آنها معتقدند که انقلاب اسلامی ایران نهضتی شاخص و متمایز از سایر انقلاب‌هاست زیرا در سایر انقلاب‌ها ما این ویژگی را سراغ نداریم که مجموعه چند عامل با هم در آنها مشارکت داشته باشند و توانسته باشند دوش به دوش یکدیگر حرکت نمایند. استاد شهید مرتضی مطهری در این زمینه می‌فرماید: «در دنیا ما انقلابی نداریم که این سه عامل در آن دوش به دوش یکدیگر حرکت کرده باشند. ما نهضت‌های سیاسی داریم ولی طبقاتی نبوده، طبقاتی داریم سیاسی نبوده یا اگر هر دوی اینها بوده مذهبی و معنوی نبوده. به هر حال در این که این انقلاب برخی خصلت‌های مخصوص به خود دارد شکی و بحثی نیست» (4)

استاد مطهری انقلاب اسلامی ایران را به دلیل ماهیت اسلامی داشتن آن مشابه انقلاب صدر اسلام می‌داند. انقلابی که پیامبر اعظم (ص) با آغاز بعثت خود آن را رهبری نمودند، انقلابی که در مدتی کوتاه توانست آرمان‌های خود را به سراسر عرضه نماید. استاد می‌فرماید که انقلاب صدر اسلام نیز از آنگونه انقلاب‌ها بود که در آن ابعاد مختلفی مطرح است. انقلاب صدر اسلام که يك انقلاب معنوی و سیاسی بود، در عین حال مادی و اقتصادی نیز بود و نیز انقلابی آزادی‌خواهانه و عدالت خواهانه. البته استاد می‌فرماید که در انقلاب صدر اسلام ابعاد مختلف سیاسی، اجتماعی و فرهنگی بیرون از ماهیت اسلامی آن نیست و عدالت، آزادی و معنویت در کنار هم در این انقلاب و آن هم تحت تأثیر تعالیم اسلام در این انقلاب دخیل بود. لذا استاد راز موفقیت نهضت اسلامی مردم ایران به رهبری امام خمینی (س) را در این می‌داند که در انقلاب همه عوامل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی رنگ اسلامی به خود گرفت و لذا توانست هم سو با هم نهضت را به پیروزی برسانند. با مطرح شدن بحث شباهت انقلاب اسلامی ایران و الگوپذیری آن از انقلاب صدر اسلام که توسط رسول اکرم (ص) صورت گرفت.

استاد مطهری (ره) با استفاده از حوادث تاریخی آن زمان به بحث آسیب‌شناسی انقلاب اسلامی ایران می‌پردازند. در این زمینه استاد با مطرح کردن این مسأله که انقلاب ایجاد کردن از انقلاب نگه داشتن آسان‌تر است می‌گویند که زمانی که کشور در حال کوبیدن دشمن بیرونی است، دارای قوت و قدرت و نشاط است واز نظر داخلی نیز همه به صورت متحد هستند تا با دشمن مشترک مقابله کنند اما با آشکار شدن علانم پیروزی و استقرار آن، وحدت و یکپارچگی اولیه و انگیزه‌های انقلابی به تدریج کم رنگ می‌شود. استاد با مقایسه وضعیت ایران - در آغاز پیروزی انقلاب اسلام ایران با اوضاع ایام آخر عمر پیامبر اعظم (ص) که حالت تثبیت شدن اسلام را بود می‌گویند که در آن زمان آیه نازل شد که: «الیوم ینس الذین کفروا عن دینکم فلا تخشوهم واخشون» (5) که می‌فرماید حالا که بر دشمن بیرونی پیروز شده‌اید، دیگر از او ترس نداشته باشید ولی ترس داشته باشید آن هم ترس از خدا برای آنکه آن آرمان‌های اولیه خود را فراموش کنید و در نتیجه آن نهضت رو به گمراهی برود.

می‌دانیم که با رحلت پیامبر اکرم اسلام (ص) مسلمانان به دلیل عمل نکردن به فرمایشات و وصایای قرآن و پیامبر (ص) به جز اندکی که راه صحیح را یافتند، از اسلام راستین فاصله گرفتند و لذا حاکمانی غیرعادل بر آنان مسلط شدند تا اینکه این جریان در اواخر حکومت عثمانی خلیفه سوم منجر به انقلاب و قیام مردم علیه او و کشته شدنش منجر شد، که این بروز این روند پس از رحلت پیامبر اکرم (ص) را می‌توان در عدم توجه به آیه شریفه فوق دانست لذا استاد مطهری در بحث آسیب‌شناسی انقلاب اسلامی در ایران پافشاری بر آرمان‌ها و حفظ روحیه انقلابی و توجه به دستورات رهبر انقلاب را عامل حفظ و تداوم راه انقلاب می‌دانند. عوامل تداوم انقلاب اسلامی با نگاهی به مباحث آسیب‌شناسانه در آثار استاد مطهری می‌بینیم که چندین عامل را در تداوم راه انقلاب اسلامی مهم می‌دانستند که بدین ترتیب از نظر آنان می‌گذرد.

1- تداوم عدالت‌خواهی: استاد معتقدند که از آنجایی که عدالت از اصول مهم در اسلام می‌باشد و انقلاب اسلامی ماهیتا عدالت‌خواهانه بوده لذا در راه تداوم راه انقلاب اسلامی باید توده مردم مستضعف جامعه طعم عدالت حقیقی اسلامی را بچشند و الا اگر عدالت فراموش شود، انقلاب شکست می‌خورد.

2- حفظ استقلال مکتبی: استاد شهید مطهری (ره) یکی دیگر از عوامل تداوم انقلاب اسلامی را حفظ اسلام راستین و عرضه آن به سراسر دنیا می‌دانند. پیراستن ایدئولوژی اسلامی از پیرایه‌ها و گرایش‌های التقاطی می‌تواند ضمن آشنایی دنیا با این ایدئولوژی موجب گرایش آنها به اسلام می‌شود.

3- توجه به آزادی‌های به شکل معقول: یکی از انتقادات مهمی که انقلابیون مسلمان در ایران به حکومت طاغوت پهلوی وارد می‌کردند محدود کردن آزادی‌های فردی بود که خون هر انسان آزادی‌خواهی را به جوش می‌آورد، لذا استاد می‌گویند که جمهوری اسلامی نباید به هیچ وجه آزادی‌های معقول را که در چارچوب اصول اسلامی می‌باشد محدود نماید.

4- حفظ جایگاه و استقلال روحانیت: استاد مطهری دلیل این مسأله را که روحانیت شیعه توانسته انقلاب‌ها را رهبری نماید، مسأله استقلال روحانیت از دستگاه‌های دولتی و غیردولتی می‌باشد. متفکر شهید آیت‌الله مطهری (ره) معتقدند که با پیروزی انقلاب اسلامی روحانیت شیعه باید رد همان جایگاه خود باقی بماند و دولت را ارشاد و مراقبت نماید. دایره امر به معروف و نهی از منکر زیر نظر روحانیت از دیگر نهادهایی است که استاد در زمان خود به دنبال شکل‌گیری آن بود تا این نهاد مستقل از دستگاه حکومت بتواند زمام امر به معروف و نهی از منکر و در حقیقت ارشاد و هدایت مردم را به عهده بگیرد. آفات انقلاب کدامند؟ تعبیر استاد مطهری از آفات انقلاب در کتاب نهضت‌های اسلامی صد ساله اخیر تحت عنوان آفات نهضت بیان شده است.

استاد در این کتاب می‌گوید: «نهضت‌ها مانند هم پدیده‌های دیگر ممکن است دچار آفت‌زدگی شود، وظیفه رهبری نهضت است که پیشگیری کند و اگر احیاناً آفت نفوذ کرد با وسایلی که در اختیار دارد یا باید در اختیار بگیرد آفت‌زدایی نماید» (6)

شهید مطهری چند نمونه از آفت‌هایی را که ممکن است يك نهضت انقلابی به آنها دچار شود را ذکر می‌نماید.

1- ناتمام ماندن نهضت استاد مطهری یکی از آفات مهم نهضت‌ها را عدم تحقق اهداف و آرمان‌های نهایی آنها ذکر می‌کند و این مشکل را ناشی از نقص در رهبری می‌داند. او می‌گوید که در صد سال اخیر نهضت‌هایی را که روحانیت آنها را رهبری کرده دارای يك نقیصه بوده‌اند و آن این است که تا مرحله پیروزی پیش رفته‌اند ولی پس از آن راه خود را ادامه نداده‌اند. لذا استاد نگران وقوع چنین مشکلی برای نهضت اسلامی مردم ایران است.

2- نفوذ اندیشه‌های بیگانه هنگامی که يك نهضت اوج می‌گیرد و دشمن مشاهده می‌نماید که توان مقابله و مهار آن را ندارد سعی می‌کند تا روح مکتب را تغییر دهد و جهت آن را در مورد انقلاب اسلامی ایران که در کنار خود جریان‌ها و مکاتب گوناگون مارکسیستی و ماتریالیستی را که بعضا با مارک اسلامی هم عرضه می‌شوند مشاهده می‌نماید را بسیار زیاد می‌داند و نسبت به آن هشدار می‌دهد. او در کتاب نهضت‌های اسلامی در صد سال اخیر می‌گوید: «من به عنوان يك فرد مسئول به مسئولیت الهی، به رهبرای عظیم‌النشأ نهضت اسلامی که برای همه‌شان احترام فراوان قائم، هشدار می‌دهم و بین خود و خدای متعال اتمام حجت می‌کنم که نفوذ و نشر اندیشه‌های بیگانه به نام اندیشه اسلامی و با مارک اسلامی اعم از آنکه از روی سوء نیت و یا عدم سوء نیت صورت گیرد، خطری است که کیان اسلام را تهدید می‌کند» (7).

3- رخنه فرصت‌طلبان افراد فرصت‌طلب و دشمنان دوست نما در هنگامه اوج‌گیری نهضت‌ها معمولا با هم‌رنگ کردن خود با توده مردم در صدد دستیابی به اهداف خود هستند که همانا انحراف نهضت از مسیر اصلی خود است. استاد مطهری با بهره‌گیری از تجربه مشروطیت، غفلت رهبران نهضت و پیروان آنان را عامل رخنه فرصت‌طلبان میدانند و به رهبران انقلاب توصیه می‌کند که در تمام مراحل انقلاب هشیارانه به راه خود ادامه دهند.

- ابهام طرح‌های آینده: از دیگر آفتی که ممکن است نهضت‌ها با ابتلا به آنها از ادامه راه خود باز بمانند از نظر استاد، آن است که بعد از پیروزی نهضت، هیچ گونه طرح مشخص و مدونی برای اداره جامعه و رفع مشکلات نداشته باشند استاد مطهری (ره) معتقد است که روحانیت و رهبران انقلاب اسلامی باید با بهره‌گیری از فرهنگ غنی اسلام طرح‌های آینده نهضت را مشخص نمایند.

5- تجددگرایی افراطی استاد شهید مرتضی مطهری یکی دیگر از آفات نهضت اسلامی را افراط و تفریط در نهضت‌ها می‌داند و منش اعتدال را برای مردم و رهبران نهضت‌ها توصیه می‌نماید. نگرانی استاد آن است که سلیقه‌ها و مدهای زمانه بر معیارهای صحیح تصمیم‌گیری و زندگی مردم غلبه کند در واقع استاد تجددگرایی افراطی را آراستن اسلام به آنچه از اسلام نیست و پیراستن آن از آنچه اسلام حقیقی است می‌داند و لذا رنگ زمانه را پذیرفتن را آفتی برای نهضت اسلامی می‌داند. (8)

پی نوشت‌ها:

1- مرتضی مطهری، آینده انقلاب اسلامی ایران، ص 59

2- قصص / 5.

3- همان، صص 66، 67

4- همان، ص 67

5- مائده / 3.

6- مرتضی مطهری، نهضت‌های اسلامی در صد ساله اخیر، ص 87

7- همان، ص 89

8- همان، صص 92

حامد عبدوس

